

антропоморфні метафори, метафори-порівняння, метафори з різною емоційно-оцінною конотацією, метафори-символи та метафори-синестезії.

Література

1. Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ: Наук. думка, 1983. 156 с.
2. Кононенко В. І. Українство в словесній символіці. *Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів*. Харків: Око, 1996. С. 229–231.
3. Лазебник Ю. С. Від поетичного слова до поетичної мови. *Мовознавство*. 1994. № 1. С. 40–46.
4. Мойсієнко А. К. Віршовий текст як динамічна структура. *Мовознавство*. 2002. № 2–3. С. 3–10.
5. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10–30-х рр. XX ст. Київ: Правда Ярославичів, 2000. 156 с.

Скидан К. С.,
здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – канд. філол. наук, доцент **О. А. Крижко**

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Сучасні мовознавці розглядають слово як одну з найважливіших мовних одиниць, у якій фіксуються наслідки пізнавальної діяльності людини в узагальненому вигляді. Значення слова і його роль у мові визначаються, по-перше, складними і багатоманітними зв'язками з позамовною дійсністю – явищами, які воно називає, суспільством, у якому слово функціонує, індивідуально-психологічними процесами, що відбуваються у свідомості людини при засвоєнні і використанні мови; по-друге, його місцем у мовній системі, зв'язками з іншими її елементами.

У сучасній лінгвістиці значення слова аналізують у межах структури,

що складається з кількох ієрархічно зв'язаних між собою підструктур, одним із компонентів якої є семантика.

Проблемі дослідження семантичної структури слів присвячені праці таких мовознавців, як В. Дятчук, Л. Пустовіт [1], М. Кочерган [2], В. Левицький [3], Л. Лисиченко [5] та ін.

Мова художньої літератури з її прагненням до оновленого слова, до видобування з лексичної семантики нових значеннєвих відтінків дає вдалий матеріал для вивчення системно-семантичних відношень у лексичних групах із загальною семантикою «мораль», «етика». У зв'язку з цим встановлюються не лише особливості слововживання, розширення поетичного словника, а й загальні тенденції зміни синонімічних та антонімічних відношень у зазначених вище лексико-семантичних групах, закономірності розвитку семантики тих слів, які означають ставлення людини до інших, до навколишнього світу взагалі.

У роботі здійснюється аналіз семантичної структури морально-етичних категорій в українській поезії другої половини ХХ ст., зокрема, досліджуються мовні засоби вираження цієї лексики, відношення полісемії, метафоризації, синонімії, антонімії, омонімії, що і становить **актуальність цього дослідження**.

Мета дослідження – проаналізувати семантичні процеси, що відбуваються у значеннєвій структурі морально-етичних категорій в українській поезії другої половини ХХ століття, що передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати теоретичні основи вивчення семантичної структури слова; 2) дослідити семантико-функційні та синтаксичні особливості об'єкта оцінного висловлення; 3) встановити мовні засоби вираження морально-етичних категорій у поезії І. Драча, Д. Павличка, Б. Олійника, П. Ребра та інших українських письменників другої половини ХХ століття. У роботі використовується описовий **метод** з елементами контекстуального та лінгвостилістичного аналізу.

Об'єднання слів на позначення морально-етичних категорій в окрему лексико-семантичну групу здійснюється на основі принципу семантичної спільності. Зокрема, такі загальні семми, як «добро» і «зло» об'єднують в окрему групу дієслова, іменники, прикметники, прислівники. У досліджуваних творах вживається група іменників, семантика яких є своєрідним поєднанням денотативного й оцінного компонентів. Це узагальнені назви, до яких часто звертаються поети: *добро, честь, доля, лихо, нещастя, повага, справедливість, страждання*. Лексична група цих узагальнених назв протиставляється групі конкретних назв: *вбивство, злодії, кат, езекутор*.

Найчисленнішу групу становлять прикметники із спільним значенням «добрий – недобрий». Більшість слів цього мікрополя пов'язана з характеристикою особи з точки зору суспільної моралі (*славний, благословенний, праведний, добрий, веселий, щасливий, ясний, життєлюбний, вродливий*) або психологічною характеристикою людини (*дволикі, криводушні, тупі, лякливі, дрібні, жорстокі*), що досягається за допомогою суфіксів *н, ив, ав*. Первинні прикметники використовуються при характеристиці дій, вчинків, предметів, явищ («*зле діло*», «*зла насолода*», «*люте страждання*», «*люта лож*»), наявні також похідні прикметники («*грізна воля*», «*мертвотний пласт*», «*грішний хліб*»).

В українській поезії другої половини ХХ століття наявні образи опредмечених понять, які набувають людських рис, що змальовуються за допомогою якісно-означальних прислівників. Зокрема, у поезії П. Ребра найчастіше вживається образ хліба, пшеничного колосу, материнського слова («*Проростай, наливайся щасливо / Й подаруй нам бентежну ту мить*»), тоді як у поезії Б. Олійника за допомогою прислівників *хмільно, сонячно* змальовується внутрішній стан героя («*Під Золотими воротами / Ми зупинились од щастя погублені. / Ти цим каштанам – ровесниця... / Так мені хмільно, сонячно так мені*»).

Лексико-семантична варіативність слова має парадигматичні відношення (полісемія, синонімія, антонімія, омонімія). Так, в українській поезії другої половини ХХ ст. полісемія спостерігається у семантичній структурі слова *добро*: 1) «все позитивне, добре, корисне»: «*Буде час такий, / Коли закон добра все переважить*» (Д. Павличко); 2) «матеріальні блага, душевний спокій»: «*Добра не хоче наділити людині, / Як тільки за її тортури й муки, / І дух її виховує, мов кат, / Лиш болями і страдництвом*» (Д. Павличко).

Засобом розширення значеннєвого обсягу морально-етичних категорій в українській поезії другої половини ХХ століття є використання різнотипних за граматичною будовою та семантикою метафор. Досить поширеними є метафори, що становлять словосполучення типу «дієслова + іменник»: «*Але свобода не горить, вона лишень чорніє з болю*» (Д. Павличко).

При створенні певного образу, позитивної оцінки поети найчастіше використовують прикметникові метафори: «*Вона – чистота правічна, / біла жіноча печаль, / Прошита нитками жіночої тихої туги*» (І. Драч).

У досліджуваних творах вживаються такі групи лексичних синонімів: 1) синоніми, що слугують для виявлення ступеня чи міри ознаки, якості або стану: «*Улесливі ксьондзи та шляхтичі лукаві / Придумали тобі цю помсту недарма*» (Д. Павличко); 2) синоніми, що розрізняються характером дії: «*Щоб*

ти не знала розпачу і суму, / Щоб ти не умилась кров'ю і сльозами, / Щоб ти чужого не терпіла глуму» (Д. Павличко).

Додатковий семантичний компонент у семантичній структурі морально-етичних категорій створюють антоніми. Так, Д. Павличко *добр*у протиставляє такі синоніми, як *тортури*, *біль*, *страдництво*, що виступають на позначення «зла»: *«Добра не хоче наділити людині, / Як тільки за її тортури й муки, / І дух їх виховує, мов кат, / Лиш болями і страдництвом»*.

В українській поезії другої половини ХХ століття переважно вживаються граматичні омоніми, зокрема омоформи, які несуть в собі морально-етичну оцінку предметам, явищам або вчинкам: *«Я чую добре і на віддалі, / Як рута шепчеться в дворі»* (П. Ребро); *«На гострі брили кинули його / І прикували боговою люттю / За те, що в муках праведних вогонь / Він передав на добре діло людям»* (Б. Олійник).

Отже, розширення семантичної структури морально-етичних категорій у сучасній українській поезії другої половини ХХ століття відбувається за рахунок таких семантичних відношень, як полісемія, метафоризація, синонімія, антонімія, омонімія.

Література

1. Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ: Наук. думка, 1983. 156 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. для студентів філол. спеціальн. вищ. закладів освіти. Київ: Академія, 1999. 288 с.
3. Левицький В. В. Сучасне розуміння структури лексичного значення. *Мовознавство*. 1985. № 5. С. 12–19.
4. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови. (Семантична структура слова). Харків: Вища шк., 1976. 114 с.